

Ипак, у књизи *Невидљива месџа* издваја се све више садржајна блискост медитација и егзистенцијалних песничких повода. Песник, у својој тишини и самоћи, (не)посредно и ефектно одсликава понуђени привид стварности односно (не)стварност у њеном пуном доживљају. За такав поступак песнику је обично потребно свега неколико речи и слика. На пример, „Кад би могле, очи би врискале / због онога што су виделе”, „ја човек, ја мисао, / ја прозор кроз који душа гледа / обескућени, расути свет”, подсећајући нас на промисао Берђајева да свуда око нас, па и у нама, бивају душе наших живих и мртвих. Нарочито предака.

У песми која је у књизи прва по реду, а тачније је рећи уводној песми „Пре него почнеш да пишеш песму”, песник наглашава вечиту двојност (бодријаровску, понављам): „Да и други чују поверљив / разговор две једине / заинтересоване стране: / тебе и тебе”, која се продужава у запитаност да ли је стваралаштво певање или плач („Добро размисли: је ли то / тренутак кад певаш, / када престајеш, или / почињеш да плачеш”), али и искрено-исповедно појашњава своју дефиницију магије писања поезије: „тренутак кад желиш / да запишеш оно што је / сопственом руком / мисао већ уписала у твоје срце”, док у насловној песми, претпоследњој по реду у књизи *Невидљива месџа*, можемо прочитати и прави манифест целокупног певања Томислава Маринковића

*Али, срце са осећањем живоџа,
између година још љражи
драгоценосџи које му љриџадају*

што може бити и мото сваког од тумача и читаоца. Данас и овде.

Александар Б. ЛАКОВИЋ

РОМАН КРАЉИЧИНОГ ИНТИМУСА

Драгутин Ј. Илић, *Роман краљице Наџалије*, приредила Светлана Томић, Службени гласник, Београд 2015

Драгутин Ј. Илић је ове године на двоструки начин потврдио своје место у српској књижевности – у оквиру Антологијске едиције *Десеџ векова срџске књижевносџи* Владимир Гвозден је приредио избор који обухвата приповетке „Игуманова сен” и „Под земљом”, романе *Хаџи Диџа* и *Ауџиобиоџрафија одлазеђеџа*, драму *После милијон година* и критички текст о српском роману уопште и роману *Паџиница* Јакова Игњатовића (у књигу су укључени и критички текстови Славка Леовца, Бојане Стојановић Пантовић и Радослава Ераковића). Други догађај је прво

објављивање интегралног текста дела *Роман краљице Најџалије* (првобитно објављен у *Цицварићевом београдском дневнику* од 24. марта до 1. маја 1923. године) који је приредила Светлана Томић, а штампао Службени гласник.

Било да се о Илићу говорило раније или се то чини сада, готово опште место представља проблем „заборављености”, односно, стиче се утисак да је тешко ослободити се става да је његово обимно књижевно дело и даље на маргинама књижевне прошлости а самим тим и на маргинама књижевне данашњице. Зато и Гвозден и Светлана Томић проблематизују канонизацију Драгутина Ј. Илића. Тако Гвозден, после пажљивог набрајања истраживача који су се бавили овим аутором, каже да се ми данас налазимо „усред процеса његове литерарне канонизације”, док Светлана Томић, критикујући академске историчаре књижевности, каже да они позитивно вреднују Илићево дело јер је технички изврсно али га не укључују у канон јер за то имају изванкњижевне разлоге. Ти разлози су настали, каже Светлана Томић, јер је овај аутор српској култури и друштву нудио решења која почивају на слободоумним, антидогматским и антиклерикалним ставовима. Без обзира на привидну неслагодност ставова истраживача, и један и други заправо Илића препознају као аутора чија се највреднија дела нису, како каже Гвозден, „уклапала у уврежене представе о историји српске књижевности”. Без обзира на то да ли се Илићево дело канонизује пред нашим очима или институционална критика и даље није сагласна о месту овог писца у корпусу српске књижевности, извесно је да је реч о аутору који не престаје да закупа пажњу истраживача.

Свака реактуелизација стваралаштва Драгутина Ј. Илића која се одигравала од Душана Иванића, Саве Дамјанова, Марте Фрајнд, Радослава Ераковића и других аутора, па све до Владимира Гвоздена и Светлане Томић, рачунала је у највећој мери првенствено на књижевну вредност његовог дела а не на погодан идеолошки тренутак, као што је то био случај са низом аутора којима је „заборављеност” постала најважнија вредносна карактеристика. „Заборављеност” многих аутора је тумачена понајпре идеолошким разлозима, те смо при таквим интервенцијама у књижевној прошлости најчешће били ускраћени за аргументовано представљање њихове уметничке вредности. У случају Драгутина Ј. Илића се измицало таквим читањима јер је заиста реч о аутору коме дугогодишње пребивање на маргинама историје књижевности није једина вредност.

Драгутин Ј. Илић је у Светлани Томић нашао приређивача сличног темперамента: она се не предаје комфорној позицији истраживача који радије сумира него што покреће питања, који је више окренут прошлости него актуелном књижевном и друштвеном тренутку, истраживача који није склон да промовише анахроне ставове већ да у књижевној про-

шлости открива оне вредности сагласне са данашњим потребама, како књижевности тако и друштва.

У илустративном поговору Илићевом делу Светлана Томић расправља и о могућем одговору на питање жанра, па тако каже да је реч или о политичком роману који је истовремено и „есејистички драгуљ”, или о делу Илићеве аутобиографије и биографије краљице Наталије, односно о жанровском конгломерату мемоара, исповести и дневничких записа.

Приређивачки захват којим је дело издвојено из *Цицварићевог београдског дневника* (Крста Цицварић, анархиста и атеиста; за неке ауторе (Владимир Баровић) родоначелник булеварске штампе код нас; посебна његова мета били су Никола Пашић и радикали – можда овде треба тражити разлоге зашто се баш у Цицварићевим новинама појавио Илићев текст) жанровски је трансформисао Илићево дело *Роман краљице Наталије*. Ово дело објављено у наставцима, без обзира на преовлађујући лични и исповедни тон, пре би се могло разумети као фелџон: Илић на почетку инсистира на трагичној судбини жена и претходних српских владара али и на догађају (протеривање краљице Наталије) који компромитује радикалну владу. Није реч само о делу хибридне природе које се налази између књижевности и новинарства већ и о делу у коме настаје посебна напетост, која је постала видљива тек приређивачком интервенцијом. О каквој напетости је реч?

Роман краљице Наталије напетост ствара усложњавањем значења речи роман: роман у наслову није само жанровско самоодређење већ је и близак речима историја, догађај, догледовштина. Када говори о ванбрачним везама краља Милана Обреновића, Илић каже да је то „зачетак једног много тугавијег романа” а затим да „згодно је испричати, можда тек прави зачетак, а можда и дубљи развој експозиције новог романа”. И одмах затим: „Био је ведар, пун пролетње свежине дан.” Искорак из фелџона у књижевно дело догађа се неприметно и неочекивано, нефикцијска мемоарска проза замењује се фикцијском прозом коју не карактерише једино гранична инверзија („пун пролетње свежине дан”) већ и дијалози, али и преобликована наративност која не рачуна више на своју поучну, објективну и истиниту димензију већ и на оно што остаје непознато свакој историји – а то су осећања јунака. Јунаци фикције и мемоарске прозе су исти: краљица, краљ, Драгутин и његова браћа Војислав и Жарко, црногорски кнез Никола, Никола Пашић и други. Кад заврши приповедање о Милановој „дивљој свадби” (краљица је тражила да се млада дама врати у Румунију), Илић ће рећи: „Овај роман, прекинут руком Краљичином, можда на најинтересантнијем развоју своје перипетије...” Роман је прекинут и Илић се враћа фелџону, дискурс је промењен: књижевно уступа место фелџонистичком, да би се поново појавило у следећем сусрету са краљицом (када позове Илића у свој купе после дочека у Румунији). Надаље, и краљ Милан али и прота Ђурић уводе приповедање у фикцијске оквире.

Када се заврши узбудљива прича о односима између приватног и јавног, о карактеру Милана и Наталије, њиховим односима али и догађајима који су обележили период Миланове владавине (Сливнички пораз, Тајна конвенција са Аустријом, абдикација, отмица малолетног Александра у Визбадену...) и улози самог писца у овим догађајима (стварање Патриотске лиге „Велика Србија”, организовање побуне, планови за промену власти, суђење писцу као оптуженом за крвопролиће на београдским улицама... и изнад свега: егзилантско искуство), Драгутин Ј. Илић каже: „Тиме се завршио роман прогонства једне краљице.” На крају се налази „Епилог романа о краљици Наталији” у коме наилазимо на, верујемо, кључне мотиве Илићевог односа према животу и књижевности: расправа са кнезом Николом о политици разума и политици срца, али и испуњење пророчког сна, сна који одређује Илићеву судбину. Остарели писац се, поред „отпора једног интелектуалца тиранству владара”, како Светлана Томић прецизно дефинише његов положај (али и каже да би било важно испитати и друге фигуре отпора оличене у писцима), окреће и свом уверењу о тријумфу духа над материјом, врлине над тиранијом, односно, као у роману *Госпођа Марија*, који није штампао за живота, или у белешци о пророчком сну у сабраним делима Војислава Илића, спиритуално тријумфује, а фикција чува своје привилегије истине.

Крајњи искорак је искорак из фелџонистичког у књижевно, видљив, поновићу то – захваљујући интервенцији приређивача. На тај начин Драгутин Ј. Илић остаје веран својој – у познијим годинама све присутнијој – афирмацији сусрета са Другим (највидљивијом у делима *Аутобиографија одлазећега*, *Госпођа Марија* и *Секунд вечности*), који не завршава нужно у културном конфликту већ се креће у правцу његовог безусловног упознавања.

После *Романа краљице Наталије* намећу се две ствари: време је да се приреде изабрана дела Драгутина Ј. Илића која би обухватила његово веома разноврсно дело, као и да се то дело посматра у данас преко потребном духу отпора – такву рецепцију намеће управо роман о краљици и писцу, како га одређује Светлана Томић.

Када препоручује Илићево дело, Светлана Томић каже да ће читалац моћи да ужива у њему „због сликовитих описа и мање познатих детаља који мајсторски дочаравају ондашње бурно време и узаврелу атмосферу”. А. Г. Матош, пријатељ породице Илић, у писму мајци 1896. године каже да је у Београду задовољан својим друштвеним положајем и да се, поред осталих, виђа и са Драгутином Ј. Илићем, који је „интиман пријатељ краљичин”. И нама, као својевремено Матошу, остаје да будемо задовољни јер смо читали фикцијско-фелџонистичку исповест краљичиног интимуса.

Жељко МИЛАНОВИЋ